

CERCURI ALE PUTERII ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA: DOMNI ȘI BOIERI

Irina F. Cîrstina

Componente inseparabile ale elitei politice medievale românești, care pun în funcțiune mecanismele statale, instituția domniei și categoria boierimii se regăsesc la fel de solidar în orice studiu care-și propune interogarea spațiului puterii în Țara Românească a secolului al XVI.

Puterea și influența dregătorilor a fost mai mare sau mai mică, după cum domnul era mai slab sau mai puternic. Cel mai important privilegiu la care boierii nu au renunțat teoretic niciodată era vechiul lor drept de a-l alege pe suveran. În secolul al XVI-lea, datorită mutațiilor din politica externă, tocmai acest drept a început să le fie încălcat, sultanii otomani începând să-i numească sau cel puțin să-i confirme pe domnii munteni. În plus, Imperiul otoman, aflat la apogeul puterii sale după victoria de la Mohács, crește obligațiile economice și militare ale Țării Românești, ocuparea tronului devenind, odată cu înaintarea spre sfârșitul secolului, o adevărată afacere.

Chiar și în cazul în care domnii erau aleși, era foarte greu să dobândească și să mențină fidelitatea tuturor boierilor, așa că, invariabil, au existat cel puțin două tabere, fiecare domn având de înfruntat o opoziție. „Puterea” și „opozitia” nu au avut, așa cum s-a afirmat uneori, aceeași componență pe parcursul secolului, deși au existat și familii boierești devotate descendenților unui anumit domn.

În încercarea noastră de a defini conținutul expresiei *cerc al puterii* facem apel la observațiile unor specialiști pe tărâmul genealogiei. Deosebit de utile sunt precizările aduse de cercetătorul Ștefan S. Gorovei pe marginea unor noțiuni ca *familie* („= descendenții în linie masculină ai unui personaj, purtători ai aceluiași patronim sau ai unor patronime diferite în neamuri diferite”), *clan* („= o colectivitate mai largă formată din acești descendenți în linie masculină, din urmași prin femei ai aceluiași personaj, din membrii unor familii înrudite prin cumnăție sau alte descendențe comune; toți aceștia acționează solidar, indiferent de pătura căreia îi aparțin în rândul boierimii”), *putere* („= capacitatea de a dirija sau influența mersul treburilor publice datorită deținerii unor *pârghii* în aparatul de stat”), și *autoritate* (= aceeași capacitate, însă bazată pe stăpânirea pământului, caracterul unui personaj, înrudirile și acțiunea solidară a unui clan)¹.

De asemenea, Paul Cernovodeanu, în urma analizei evoluției și structurii boierimii muntene, a ajuns la concluzia că, în secolul al XVI-lea, „puterea” a revenit „unui grup de familii influente, înrudite între ele și organizate în adevărate «clanuri»”².

La rândul său, Neagu Djuvara a evaluat la aproximativ treizeci de familii nucleul privilegiat care nu a părăsit cele mai înalte funcții din administrație din 1550 până spre 1850, marile familii boierești alcătuind o adevărată oligarhie instituțională și ereditară³.

Opiniile exprimate ar putea fi sintetizate astfel: familia include soții, fii și ficele, în vreme ce neamul⁴ grupează totalitatea persoanelor înrudite prin sânge sau, la unii autori, și pe cele înrudite prin alianță.

Așa cum era și firesc, unele cercuri ale puterii erau organizate în jurul domniei. Înrudirea cu familia domnitoare, „dreapta și credincioasa slujbă”, aducea în mod cert avantaje economice, domnii căutând, la rândul lor, crearea unui cerc cât mai larg de partizani. În secolul al XVI-lea, boierii care alcătuiesc sfatul domnesc erau cei care dețineau o dregătorie, cei fără slujbă dispar, astfel că prosperitatea unei familii și chiar destinul ei depindeau în cel mai înalt grad de voința suveranului. Inexistența titlurilor de noblețe făcea ca menținerea în rândurile marii boierimi să însemne, pe lângă stăpânirea unui număr mare de sate și supuși, ocuparea vreme îndelungată (mai multe generații) a unei funcții cât mai înalte.

Boierii nemulțumiți formau și ei grupări care vizau, în final, scoaterea din domnie a titularului și aducerea altui domn, favorabil politicii lor, sens în care uneltau în interior și apelau, în funcție de orientarea lor, la sprijinul puterilor din jur. Motivația acestor conflicte a fost interpretată diferit: fie ca o luptă pentru ocuparea de funcții, inclusiv funcția supremă, fără alte conotații⁵, fie ca o perioadă de decădere a instituției centrale, ca o reacție la tendințele autocratice din perioada anterioară, întrucât tronul este vizat de persoane care în cel mai bun caz erau „căpetenii” ale unor grupări, totul pe fondul unei presiuni externe⁶, fie ca un triumf al rațiunii de stat, boierii, lipsiți în cele mai multe cazuri de ambiții personale, acționează numai atunci când existența țării era periclitată de politica domniei⁷.

Modalitatea obținerii tronului, orientarea politică externă, promovarea în sfatul domnesc, alianțele politice și matrimoniale din jurul casei domnului, fiecare dintre acestea și toate laolaltă, puteau determina formarea unei opoziții puternice, sau, dimpotrivă, gruparea boierilor în jurul domnului.

În cele ce urmează vom încerca să identificăm atitudini, comportamente, particulare și de grup, care să permită, în final, cunoașterea rolului pe care marii boieri ai secolului al XVI-lea l-au jucat, în raport cu domnia, în viața politică a țării.

Ca un preambul, aducem în discuție și ascendența domnilor, întrucât ea oferă indicii pentru înțelegerea solidarizării anumitor familii boierești cu unii sau. Dinastia „Basarabilor” continuă și în secolul al XVI-lea prin cele două ramuri ale sale Dăneștii și Drăculeștii. Cei dintâi au numai doi reprezentanți, Vladislav III și fiul său Moise (ultimul Dănesc), în vreme ce Drăculeștii numără scoborâtori atât din ramura lui Vlad Țepeș (Mihnea cel Rău, Mircea (?), Alexandru II Mircea și Mihnea II Turcitul), cât și din cea a fratelui său vitreg, Vlad Călugărul. Dintre cei doi fii ai acestuia, Radu cel Mare și Vlad cel Tânăr, primul are nu mai puțin de 11 descendenți (următoarele patru generații) (Radu de la Afumați, Radu Bădica, Vlad Vintilă, Radu Paisie, Mircea Ciobanul, Petru cel Tânăr, Radu Ilie, Pătrașcu cel Bun, Petru Cercel, Mihai Viteazul, Nicolae Pătrașcu), în vreme ce ramura lui Vlăduț se stinge după domnia fiului său, Vlad Înecatul.

În confruntările dintre Dănești și Drăculești din secolul al XV-lea, Craioveștii i-au sprijinit pe cei dintâi, istoricul Ovidiu Pecican⁸ identificând încă din această perioadă aspirația de a ocupa tronul, realizată, printr-o

serie de strategii matrimoniale și politice, în a patra generație cunoscută documentar, prin Neagoe Basarab [fiul nelegitim al lui Basarab Țepeluș⁹ (sau legitim al lui Pîrvu Craiovescu) cu Neaga din Hotărani] și Teodosie. Alți trei reprezentanți ai acestei familii, motivând că sunt fii ai lui Neagoe Basarab, au avut ca țel ocuparea tronului: Drăghici Gogoășe (văr de gradul I), în 1530, Șerban din Izvorani, ginerele lui Radu Craiovescu, deci și el văr prin alianță cu Neagoe, în 1539, și Barbu III Craiovescu, fiul lui Preda Craiovescu care era fratele domnului, în 1536¹⁰.

Și alți boieri, rămași obscuri datorită modului în care erau numiți de domni în cuprinsul documentelor, și-au riscat zadarnic averea și viața în luptele pentru ocuparea tronului. Studiind documentele interne, I. Donat a observat că poreclele înlocuiau (uneori în mod intenționat) numele și dregătoria sub care erau cunoscuți pretendenții: Gogoășă, Viezure, Găină, Desculțu, Purcaru¹¹ și altele.

Pe tronul Țării Românești, înaintea lui Mihai Viteazul, au urcat și doi moldoveni, Ștefan Surdul, fiul lui Ioan vodă cel Viteaz și Alexandru cel Rău, fiul lui Bogdan Lăpușeanu, după ce, anterior, fratele acestuia din urmă, Iliș, fusese numit domn, dar nu apucase să ajungă la București.

I. În căutarea unui echilibru: domnii și boierii Țării Românești între 1508-1545

Am amintit mai sus că pe parcursul acestui secol sultanul intervine în politica internă a Țării Românești și începe să numească direct domnul sau să impună „alegerea” candidatului preferat. Multe din conflictele ulterioare se datorau acestui factor, care potența divergențele dintre boieri. Astfel, după moartea lui Radu cel Mare, cronica internă ne informează că „era price între boiari pentru domnu, pă cine ar pune”. Deși se părea că Danciu, fiul lui Basarab Țepeluș va ocupa tronul, în final, „boierii au ridicat *cu voia tuturor* (subl. n.) pă Mihnea”¹². Credem mai degrabă că e vorba de o formulă tradițională, întrucât este greu de crezut că urmașii și partizanii domnului precedent și-au dat efectiv acordul. **Mihnea cel Rău** era un înstrăinat și, pe deasupra, pretendent activ de peste un deceniu¹³. Ocuparea tronului s-a datorat sprijinului militar oferit de turci, conduși de Mehmed bey, pașa de Nicopole¹⁴.

Orientarea politică externă ar fi, după Constantin Rezachevici¹⁵, cauza care a declanșat rivalitatea dintre domn și boieri. Apropierea lui de Ungaria, în vederea desprinderii de Poartă, ca și întărirea puterii în plan intern, determină nemulțumirea boierilor, în special a Craioveștilor. După alți autori¹⁶, înverșunarea cu care Mihnea îi pedepsește pe boieri s-ar datora dorinței de a elimina rudele, sfetnicii și partizanii predecesorului, care trecuseră acum de partea adversarului său, Danciu. Spre o astfel de ipoteză (plauzibilă și din punctul nostru de vedere) s-a îndreptat și C. C. Giurescu¹⁷, care presupunea chiar organizarea unui complot în favoarea lui Danciu, cât despre atitudinea domnului față de Craiovești (arderea curților, caselor și mănăstirii Bistrița), s-ar fi datorat tot unor uneltiri, aceștia fiind nemulțumiți de rolul atribuit de domn în conducerea țării.

Indiferent de motive, cert este că Mihnea a dat pe mâna călăului mai

mulți boieri, marele comis Pârveu, nepotul lui Radu cel Mare, fiind singurul al cărui nume este cunoscut¹⁸. Îngrijorați, adversarii săi cer adăpost autorităților brașovene, printre cei nouă jupani semnatori ai unei scrisori aflându-se Drăghici Florescu și Calotă vistier, boieri care vor avea un rol important în domniile ulterioare¹⁹.

Trecând în tabăra cealaltă, a partizanilor domnului, constatăm că aceștia erau rudele sale din neamul boierilor din Izvoranii de Muscel: Dragomir II logofătul, căsătorit cu fiica domnului, și frații săi Vlaicu și Diicu²⁰. La curțile acestora, Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, se va menține câteva luni (finalul anului 1509), dar va fi învins de Neagoe vâtaf de vânători la mănăstirea Cotmeana²¹.

Este cunoscut episodul pribegiei Craioveștilor la sudul Dunării, urmat de aducerea lui **Vlad cel Tânăr** pe tron cu ajutorul lui Mehmed bey, și de jurământul de credință pe care cele două părți îl depun în prezența acestuia²². Repunerea lor în cele mai înalte funcții din sfatul domnesc este de scurtă durată, întrucât intervine conflictul cu domnul, apoi o nouă refugiere la Nicopole (sfârșitul anului 1511), finalizată cu acordarea de către puternicul pașă (fără aprobarea sultanului Baiazid II) a însemnelor domniei lui Neagoe, viitorul Basarab. Potrivit unor variante ale cronicii interne, vinovat de acest conflict ar fi Bogdan din Popești, cumnatul domnului, care îl acuză pe Neagoe, feciorul lui Pârveu vornicul, că uneltește să ocupe tronul²³. Istoriografia a acordat spații largi rolului politic al Craioveștilor. Fie că l-au detronat pe Vlăduț pentru a pune pe tron pe unul dintre ei²⁴, fie că au salvat țara, întrucât domnul se orientase, în cadrul succesiunii la tronul otoman, în favoarea prințului Selim, cel care intenționa ocuparea Țării Românești²⁵, Craioveștii vin în țară însoțiți de oștile pașei de Nicopole și îl înfruntă pe Vlăduț, în ianuarie 1512. La București, sau în apropiere, la Văcărești, domnul este învins și ucis de pașă²⁶; alte manuscrise ale cronicii interne vorbesc însă de trădarea²⁷ unor boieri apropiați domnului, în vreme ce varianta cea mai veche precizează și numele ucigașului, Calotă vornicul²⁸. Știrea pare să fie adevărată, Calotă vornicul, cumnatul lui Vlăduț, și Barbu stolnicul, nepotul de soră al domnului, aflându-se printre boierii ce alcătuiesc sfatul lui Neagoe, ca de altfel mulți²⁹ dintre foștii sfetnici ai predecesorului, cu o singură excepție notabilă, Bogdan vornicul. Reiese de aici că opoziția lui Vlad cel Tânăr a fost extrem de puternică, reunind atât rude ale sale, cât și boieri din alte neamuri. Nu se poate vorbi despre un consens al boierilor, întrucât, în jurul anului 1512, un grup de boieri, nemulțumiți de aducerea pe tron a lui Neagoe, protestează la Poartă³⁰.

Referitor la domnia lui **Neagoe Basarab**, se poate aprecia că aceasta nu a fost atât de liniștită cum o arată cronicile interne³¹. Chiar și variantele fără *Viața sfântului Nifon* (scrisă în jurul anului 1520, la cererea domnului) nu pomenesc nici un conflict intern: "Și tot au domnit cu bună pace, până au murit"³². O singură excepție, Bogdan, fostul mare vornic, dar și acestuia i se oferă iertarea în schimbul averilor ascunse și a pocăinței, moartea survenind ca urmare a torturilor la care a fost supus numai datorită îndărătniciei sale³³.

Cercul boierilor credincioși lui Neagoe grupează, așa cum a observat Dan Pleșia, cele mai importante neamuri din țară, mai puțin acea ramură

din neamul Izvoranilor din Muscel, devotată în continuare lui Mircea vodă³⁴. Totuși, lui Șerban (viitorul mare ban și pretendent) din Izvorani, căsătorit cu Maria Craiovescu, prezentat în rândul credincioșilor domnului, i se confiscă, pentru motive necunoscute, trei mori³⁵.

Domnia lui Neagoe Basarab înregistrează debutul unui proces de afirmare a mai multor neamuri, grație unor personaje puternice. Cel mai elocvent exemplu este oferit de un boier ai cărui înaintași coborau până în secolul al XIII-lea: Drăghici Florescu. În 1512, pătrunde în sfatul domnesc, pe care nu îl va părăsi (exceptând câteva scurte perioade, ca domnia lui Vladislav III, anul 1530 din domnia lui Moise) decât în 1537. Pe lângă o carieră importantă (prezidează sfatul lui Vlad Înecatul, iar în sfatul lui Radu Paisie din 1535 alți trei membrii ai neamului sau (fiul, ginerele și nepotul) ocupă mari dregătorii), acest boier și-a căsătorit fiicele în două neamuri aflate în ascensiune tocmai atunci: Cornățenii și Drăgoeștii, formând cu adevărat un *clan*, care nu va ezita să acționeze, după cum vom arăta mai jos, în 1539³⁶.

Deși a fost tulburată de Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, ca și de alt pretendent, la 1516, domnia lui Neagoe a fost, totuși, o domnie stabilă. Domnul reușește să domine boierii, să-i atragă de partea sa atunci când încheie tratatul de alianță cu Ungaria și, în același timp, să mențină neschimbat raportul de forțe cu otomanii, chiar dacă se înregistrează o creștere a haraciului. În nici un caz nu se poate constata că "independența politică a Țării Românești e pe cale de dispariție"³⁷, propunerile de luptă antiotomană, în cadrul unei coaliții creștine, înaintate, în 1519, papei Leon al X-lea, fiind un argument serios.

În ciuda disputelor intervenite între boieri după moartea lui Neagoe Basarab, când nu mai puțin de șase pretendenți³⁸ pun în pericol domnia lui **Teodosie**, în momentul în care Mehmed bey obține investitura din partea sultanului, soluția salvatoare, atât pentru țară cât și pentru elita ei, a fost alegerea lui **Radu de la Afumați** ca domn, în cadrul unei adunări la care au luat parte *toți boierii, mari și mici*³⁹.

Luptele cu turcii (1522 - 1524) scot la iveală devotamentul celei mai mari părți a boierimii. Pomelnicele de la mănăstirile Argeș și Govora cuprind numele a sute de boieri ostași, mulți dintre ei plătind cu viața. Dintre aceștia din urmă, menționăm pe Harvat logofătul, unul dintre apropiații lui Neagoe Basarab, pribeag în Transilvania după moartea acestuia, revenit odată cu domnia lui Radu de la Afumați, căzut în 1524, dar și pe Baldovin pârcălabul, întemeietorul neamului *Goleștilor*, ai cărui urmași vor susține domnia lui Alexandru II Mircea, și pe Stanciu portarul, începătorul neamului *Bengeștilor*. Pe lista boierilor rămași vii în urma luptelor cu Mehmed, remarcăm prezența unor boieri din neamul *Izvoranilor* (Muscel), adversari ai domnilor precedenți, alături de alții ca: Pârvu *Craiovescu*, mare ban, frații Drăghici (ginerele domnului) și Udriște din *Mărgineni*, Drăghici vornicul din *Florești*, menționat și mai sus, Vlad banul din Cepturoaie bunicul *Buzeștilor*, Tudor marele logofăt din Drăgoești, cel care ridică acest neam din anonim, Neagoe vistier din *Periș*, văr prin alianță cu domnul, toți credincioși ai lui Neagoe Basarab, dar și alături de boieri ridicați după 1522, ca frații Dragomir spătar și Toma banul din *Pietroșani* sau Danciu din Popești, postelnic și paharnic, fiul lui Bogdan vornicul adversarul lui Neagoe Basarab⁴⁰.

Acțiunea lor solidară, justificată de gravitatea amenințării externe, are și un alt înțeles, anume înrudirea dintre neamuri: Craioveștii, Floreștii, Buzeștii și Drăgoeștii, coborau dintr-un personaj comun, Vlacsan Florev, trăitor în prima parte a secolului al XV-lea⁴¹.

Deși puțin numeroase, vicleniile nu au lipsit: Hamza din Obislaw, ruda Craioveștilor, își pierde moșiile în 1522 și, în același an, feciorii lui Bilțu (un apropiat al lui Neagoe Basarab) susțin pe un oarecare Dragomir Purcarul⁴².

În primăvara anului 1523, domnul „a făcut o învoială cu boierii lui să se jertfească pentru creștini, ca să-i mântuiască de turci”, ceea ce însemna încetarea ostilităților și obținerea păcii pe cale diplomatică, demers încununat de succes numai în parte, întrucât nu i se acordă domnia. Insuccesul este urmat de confruntările cu **Vladislav III**, domnul numit de sultan. În final, acesta este părăsit de boieri, cronica internă vorbind despre puterea militară („voinicii”) a marelui ban Pîrvu Craiovescu, cel care îl alungă peste Dunăre⁴³.

Recunoscut de către sultan la finalul anului 1524, Radu de la Afumați a continuat și după această dată relațiile cu Habsburgii, fapt ce a nemulțumit nu numai pe sultan, dar și o parte a marii boierimi. Exprimată poate prea fățiș, această politică pune în pericol țara, exemplul căderii Ungariei la Mohacs fiind încă viu în amintirea tuturor.

În opinia istoricului Ștefan Andreescu, ideologia boierimii în legătură cu orientarea externă a țării după 1526⁴⁴ va determina formarea a două grupări, una creștină și alta filootomană, fiecare din ele urmărind salvarea țării, cea din urmă impunându-se în a doua jumătate a secolului, dar și anterior în anumite momente, cum a fost acela al uciderii lui Radu de la Afumați.

Despre aceasta din urmă, în lipsa unor dovezi clare, s-au conturat mai multe ipoteze: fie că fost vorba de o poruncă secretă a sultanului, care aflase de sprijinul militar pe care intenționa să îl acorde lui Ferdinand de Habsburg⁴⁵, fie că în uneltilor lui Moise la Poartă și ale celor doi boieri nominalizați și de izvoarele interne ca ucigași ai săi, Neagoe vornicul și Drăgan postelnicul, se află mobilurile asasinatului⁴⁶, fie chiar că cei doi boieri erau nemulțumiți de puterea Craioveștilor⁴⁷.

Totuși, ar fi greu de crezut că liderii complotului, rude prin alianță cu domnul (dintre care unul, Neagoe din Periș, aflat în mare cinste, deținătorul unui domeniu foarte întins), participanți curajoși la campania antiotomană, treceau atât de ușor de partea cealaltă, își riscau poziția socială, de dragul unui pretendent sau din invidie față de alți boieri. Cu tot avântul curentului prohabsburgic după 1526, unii boieri și-au dat seama că Ferdinand, în acel moment, nu îl putea învinge pe Soliman, ceea ce nu înseamnă că ei trădau definitiv cauza creștină⁴⁸. Se știe că Neagoe a purtat negocieri cu Habsburgii și după acest moment, și că în domnia lui **Moise**, aflându-se în fruntea armatei care trebuia să îl sprijine pe Ioan Zapolya, favoritul sultanului, a evitat obținerea de rezultate concrete⁴⁹.

Privind în ansamblu confruntarea dintre cele două tendințe, se poate spune că suprimarea lui Radu de la Afumați nu a adus prea multe avantaje partidei filootomane, întrucât după alegerea unui efemer Basarab, și o scurtă perioadă de guvernare a țării în formula unei locotenente domnești, Moise, domnul numit de sultan și inițial supus Porții, se orientează și el

spre creștini după asediul Vienei⁵⁰. De data aceasta nu boierii pun la cale uciderea domnului, ci invers, liderii facțiunii orientate spre turci fiind dați pe mâna călăului. Și totuși, gruparea lor este mai puternică, domnul și boierii încrezători în șansa creștinilor fiind nevoiți să ia calea pribegiei, pentru ca, în final, să fie învinși, iar Moise și banul Barbu Craiovescu, uciși (Viișoara, 29 august 1530).

Noul domn, numit și instalat cu sprijinul turcilor, **Vlad Înecatul**, întâmpină o puternică opoziție din partea unei ramuri a neamului Craioveștilor, anume cea înrudită cu Moise prin căsătoria lui Barbu, marele ban, cu sora domnului. Fratele lui Barbu, Drăghici Gogoășe, încearcă să ocupe tronul, în toamna anului 1530, sens în care se prezintă în fața sultanului. Împotriva sa este trimisă o delegație în frunte cu favoritul domnului, Șerban din Izvorani, vărul lui Drăghici, care obține uciderea pretendentului⁵¹.

Atitudinea Craioveștilor față de acest domn ilustrează ideea că, cel puțin în această perioadă, ei nu mai acționează ca un clan: în vreme ce averile lui Barbu și Drăghici, fiii lui Danciu, unul din cei patru frați (Barbu, Pârvu, Danciu și Radu), sunt confiscate, Șerban - ginerele lui Radu, Vâlsan marele logofăt - ginerele lui Pârvu, și Hamza din Obislav (ridicat acum în dregătorie de mare ban), nepotul celor patru Craiovești, se bucură de încrederea și generozitatea domnului⁵².

Datorită condițiilor în care a ocupat tronul, Vlad Înecatul participă cu trupe alături de turci atât în 1530, în cadrul expediției din Țara Bârsei, cât și în 1532, când trimite un corp de oaste în Ungaria. Ceea ce ne interesează este poziția boierimii față de această politică, și după cum ne informează raportul lui Aloisio Gritti din 1534, dar și alte surse, marea boierimea a participat activ la aceste campanii, ba, mai mult, în timpul celei din 1532 se pun bazele unei colaborări strânse între emisarul Porții și unii boieri combatanți (Vâlsan logofătul din neamul Craioveștilor, Stan pârcălabul din Bujorani)⁵³.

Moartea subită a voievodului, înecat în Dâmbovița, lasă în urmă, așadar, o puternică grupare filootomană. Domnia lui **Vlad Vintilă de la Slatina**, pe care boierii l-au ales în septembrie 1532, fără a mai aștepta o decizie a sultanului în acest sens, este marcată de aceleași două faze, una în care este supus fidel Porții (primește confirmarea în primăvara anului 1533), și alta în care, oficial, păstrează aceeași orientare dar, în secret, se apropie de Ferdinand de Habsburg⁵⁴.

Schimbarea politicii externe trebuie să se fi bucurat de sprijinul unei părți a marii boierimi⁵⁵, căci cealaltă parte o vedem acționând, tot în secret, în direcția scoaterii din domnie a titularului. Peia portarul, cel care a dus tributul pentru anul 1534, a îndeplinit și funcția de mesager al opoziției, al cărei lider era chiar Vâlsan logofătul. Peia îl informează pe Gritti și autoritățile otomane despre planurile de revoltă antiotomană, elaborate în iarna 1533 - 1534⁵⁶.

Episodul bine cunoscut al trecerii guvernatorului Ungariei prin Țara Românească (24 iulie - 1 august 1534) reprezintă, totodată, momentul confruntării dintre cele două tabere. Contrar afirmațiilor lui A. Gritti, Barbu III Craiovescu, nu a fost adversar al domnului⁵⁷, întrucât abia fusese numit în funcția de mare ban, dregătorie pe care o va păstra până la finalul domniei. De asemenea, în același interval de timp, Șerban din Izvorani, unchiul⁵⁸

soției domnului, apare ca mare vornic. În aceste condiții, posibilitatea ca cei doi boieri din neamul "Pârvuleștilor" să se fi numărat printre răsculați este îndepărtată. Singurul trădător important din acest neam a fost Vâlsan⁵⁹, care ocupase funcția de logofăt până la sfârșitul lunii mai 1534.

Un loc de frunte printre boierii credincioși l-au avut Coadă, marele portar și spătarul Dragomir din Pietroșani, ei executând fără șovăire porunca domnească de a încercui oastea delegatului otoman. Fără a intra în amănunte, oferite din abundență de raportul călătoriei lui A. Gritti, evidențiem strategia domnului, care, deși cunoștea intențiile adversarilor, nu a intervenit, ci a așteptat momentul prielnic pentru a-i aresta și acuza de "hicleie". Uciderea⁶⁰ lor a căpătat dimensiunea unui act delegitimă apărare, în condițiile în care vornicului Fârtat⁶¹ din Drăgășani fusese trimis la Poartă cu misiunea de a prezenta versiunea oficială a conflictului și de a anula orice strădanie a lui Gritti și a aliaților săi de a-l discredita. Dincolo de exagerările guvernatorului Ungariei, este cert că domnul a pus să fie pedepsiți, alături de boierii complotiști numiți mai sus, și alții, rude și slujitori ai acestora⁶².

Distanța de numai o lună între ultimul act emis de Vlad Vintilă (10 iunie) și primul hrisov de la **Radu Paisie** (12 iulie 1535) confirmă existența unui nou plan de îndepărtare a lui Vintilă, de data aceasta încununat de succes. Organizarea unei vânători domnești de cerbi, dar și de opozanți, face loc trădării, cei vizați punând ei înșiși la cale un viclesug⁶³ prin care Vintilă voievod este ucis. Potrivit afirmațiilor cercetătorului Șt. Andreescu, Tudor, logofătul din Drăgoești și Toma, banul din Pietroșani, nu au fost străini de moartea violentă a domnului⁶⁴, ambii luptători viteji alături de Radu de la Afumați, trecuți acum în tabăra cealaltă.

Pentru a-și consolida poziția, dar și pentru a nu-i stârni pe turci, boierii din gruparea filootomană înaintează un arz⁶⁵. Ei își motivează crima prin cruzimea fără seamăn a fostului domn și justifică decizia de a alege un nou domn prin constatarea că țara nu putea fi condusă în lipsa autorității acestuia, și că, evident, singurul care putea controla situația era Radu Paisie.

Relativ lungă, domnia lui Radu Paisie, nu a fost una liniștită. După tulburarea din 1536, au urmat alte două, mult mai puternice, una în 1539⁶⁶ și cealaltă în 1544, ambele subiecte controversate ale istoriografiei.

Dincolo de cauze, ramase necunoscute, răscola din 1539 a avut în prim plan mai multe neamuri, elementul de legatura fiind Drăghici Florescu, aflat în mare cinste până la acea dată. Am precizat mai sus că rude ale acestuia au ocupat funcții importante în sfat⁶⁷: fiul, Stroe Florescu, mare paharnic, nepotul, Șerban din Izvorani, mare ban, ginerele, Vintilă din Cornățeni, mare vornic. Cei trei dregători, alături de Radu din Drăgoești (cumnat cu Stroe și Vintilă) și de frații săi, dar și de rudele lui Toma banul din Pietroșani (fii și cumnatul său, Giura logofătul din Stănești) se ridică împotriva domnului⁶⁸.

Deși mișcarea nu este consemnată de cronici, documentele interne confirmă răzvrătirea, care pară să aibă în centru pe Șerban banul, averile lui și ale celorlalți participanți fiind dăruite boierilor credincioși, așa cum au fost Detco mare armaș, Radu logofătul din Râmnic, Vlaicu logofătul din Piscani⁶⁹.

Nevoit să-și părăsească tronul și să se refugieze peste Dunăre, Radu Paisie revine cu ajutor turcesc. Coadă, mare clucer la acea dată, este cel care

contribuie în mod decisiv la salvarea domniei, tradiția orală consemnată la sfârșitul secolului al XVIII atribuindu-i și rolul decisiv în cedarea Brăilei. După aceste evenimente, influența lui Coadă este atât de mare încât s-a afirmat că era mai puternic decât domnul⁷⁰.

Răsculații părăsesc țara, unii la sudul Dunării (Drăgoeștii se alătură lui Mircea Ciobanul), alții în Ardeal (Stroe Florescu „Pribeagul”). Grupați în jurul pretendentului Laiotă Basarab, pribegii din Transilvania intră în acțiune în 1544. Au loc mai multe confruntări cu oastea domnească, unul dintre boierii care se distinge pe câmpul de luptă fiind Radu Furcă din Golești, cel care salvează visteria⁷¹. După ce ocupă țara vreme de două luni, pribegii sunt învinși și uciși în lupta de la Fântâna Jiganului⁷².

Dintre marii boieri care l-au slujit pe Radu Paisie, cei doi frați din Mărgineni, pot fi considerați cei mai credincioși. Atât împotriva banului Șerban, cât și a lui Stroe Pribeagul, ei au fost alături de domn. De aceea, imediat după instalarea lui Mircea Ciobanul, Udriște și Drăghici pleacă în exil, în Transilvania. Rolurile se vor inversa, ei nu vor mai apăra domnia, ci vor lupta împotriva ei⁷³.

Fiind cel care a consimțit cedarea unei părți din teritoriul țării fără luptă, Radu Paisie a fost considerat un domn supus turcilor⁷⁴. La polul opus, Șt Nicolaescu⁷⁵, considera că tocmai această pierdere l-a motivat să se îndrepte hotărât spre Habsburgi. Cert este că acordul scris care a intervenit între cele două părți, la 7 ianuarie 1543⁷⁶, a fost unul din factorii care au contribuit la mazierea sa în februarie 1545.

În finalul acestui subcapitol, se poate spune că domnii și boierii din prima jumătate a secolului al XVI-lea au căutat, fiecare după orientarea sa, conservarea „vechilor înțelegeri” cu Imperiul Otoman. În momente critice, au ales să lupte cu turcii, domni și boieri deopotrivă, pământul țării fiind adevărata lor avere. La un moment dat, boieri ca Neagoe din Periș, Vâlsan logofătul, Tudor din Drăgoești, Coadă vornicul, au adoptat linia supunerii condiționate față de Poartă, după cum alții, ca Stroe Pribeagul și, între 1545-1601, majoritatea vechilor neamuri boierești, au ales orientarea spre creștini.

II. Criza sistemului politic muntean: tendințe autocratice și reflexe oligarhice (1545 – 1601)

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dominația otomană are consecințe tot mai grave asupra relației domnie - boierime. De acum încolo, extremele sunt cele care guvernează viața politică.

Distrugerea *puterii*⁷⁷ vechilor familii (și nu eliminarea boierimii ca factor politic) trebuie să fi fost scopul urmărit cu perseverență de **Mircea Ciobanul**. Opțiunea lui pentru consolidarea autorității centrale sub protecția Imperiului Otoman i-a atras, foarte devreme, dușmănia celei mai mari părți a marii boierimi. Privind peste secole această luptă, nu putem să nu observăm înverșunarea cu care cei doi actori politici s-au manifestat în viața publică. De partea sa, domnul nu acordă nici o clipă prezumția de nevinovăție și, la cel mai mic semn, poruncește tăierea capului. Din perspectiva boierimii, nici un efort nu este prea mare pentru îndepărtarea dușmanului comun, nici

chiar părăsirea pământurilor și căderea în sărăcie. Sunt puse la bătaie sume mari de bani, se angajează mercenari, se caută aliați, se trimit solii la Poartă. În acele momente, pribegia ca formă de opoziție politică, a atins cotele cele mai înalte.

Totuși, în primii ani, sfatul domnesc a fost dominat de reprezentanți ai unor mari familii căzute în dizgrația fostului domn (Radu din *Drăgoești*, mare logofăt, Barbu din *Pietroșani*, mare vistier, apoi spătar și vornic, totodată ginere al domnului, Vintilă I din *Cornățeni*)⁷⁸. Și, pentru a se asigura că nu va avea o opoziție activă, la două săptămâni de la intrarea în București (17 martie 1545), Mircea Ciobanul executase mai mulți boieri devotați lui Radu Paisie: Coadă vornicul și fratele său, Radu comisul, frații Dragu și Stroe din Orboești, Vintilă comisul din Mărgineni⁷⁹, alături de alți boieri mai mici. Cei care scapă fug la Brașov⁸⁰.

Nu întâmplător, la negocierile purtate cu pribegii, sunt trimiși boierii din Drăgoești, Cornățeni și Pietroșani, prestigiul lor fiind utilizat drept garanție a bunelor intenții ale suveranului. Un aspect al politicii interne, conflictul dintre domn și boieri, căpătă o asemenea amploare încât determină medierea sultanului, care devine, prin trimiterea unor emisari la Brașov, arbitru al scenei politice muntene.

Pribegii nu se lasă convinși, vin cu oaste, numai că, în final, sunt învinși, Udriște din Mărgineni și Teodosie banul fiind uciși chiar în curțile celui din urmă, la Periș (26 august 1546)⁸¹.

Abia după acest moment, comportamentul boierimii față de voievod se modifică substanțial. În doi ani, 1547-1548, este părăsit de toți⁸² boierii enumerați mai sus, ba mai mult, Radu Drăgoescu, până atunci întâiul sfetnic, fuge cu o sumă mare din banii haraciului, alături de el aflându-se frații săi și Barbu, ginerele domnului.

După mai multe încercări de răsturnare, în 1552⁸³ pribegii îl înving pe Mircea Ciobanul și îl impun, cu sprijinul generalului Castaldo, comandantul amatei imperiale din Transilvania, pe **Radu Ilie**, fiul lui Radu de la Afumați. Pribegii se mențin la putere numai câteva luni. Prezența lui Drăghici din Mărgineni în sfatul domnesc⁸⁴, după o absență de cinsprezece ani, alături de urmașii unor adversari ai lui Radu Paisie (Radu din Drăgoești și Stănilă din Pietroșani) confirmă ideea solidarității de grup în momente critice.

Sprijinul de care se bucura Mircea Ciobanul în cercurile înalte de la Istanbul (determinant pentru ajutorul oferit de Alexandru Lăpușneanu) și o bază internă fragilă (căci e de presupus că pribegii, chiar dacă de neam mare, erau mai puțini decât partizanii lui Mircea Ciobanul) au făcut ca domnia Haiducului să se încheie brusc.

După o scurtă revenire pe tron a lui Mircea Ciobanul, urmează domnia lui **Pătrașcu cel Bun**, numit de sultan în urma presiunilor din țară și din Moldova⁸⁵. Și de data aceasta, boierimea pribegă s-a străduit să-și reafirme supremația. În opoziție cu duritatea antecesorului său, Pătrașcu a fost numit, încă din secolul al XVI-lea, cel „bun”, iar în secolul al XVII-lea, cronicarul Radu Popescu scria despre el că „au domnit țara bine, și boiarii fără vrăjbi, fără morți, fără prăzi, precum tuturor place”⁸⁶.

La scurt timp de la venirea pe tron, domnul îi cheamă în țară pe pribegi, fiind conștient de forța lor politică și militară. Venirea lor, negociată în cadrul

unui tratat, le oferea din nou cele mai înalte funcții în stat. Căsătoria lui Tudor⁸⁷, fiul lui Radu din Drăgoești cu Maria, fiica domnului, are valoare de simbol pentru concordia intervenită între cele două "puteri". De asemenea, Stanciu III Benga⁸⁸ (fiul lui Stanciu II Benga) va lua în căsătorie pe Cârstina, sora domnului, iar Balea⁸⁹, paharnicul din Pietroșani, pe Maria, și ea fiică a lui Radu Paisie. Soția lui Pătrașcu, Voica, era din neamul boierilor din Slătioare, cunoscuți din a doua jumătate a secolului XVI sub numele de Băleni.⁹⁰ Boieri credincioși tatălui domnului, pribegi în timpul domniei lui Mircea Ciobanul, ca Stanciu II Benga, mare spătar, fiul celui cu același nume mort în luptele cu turcii din 1522 și Radu Furcovici, clucerul din Golești, vor sta alături și de Pătrașcu. Datorită alianțelor matrimoniale sau altor înruriri, în sfatul domnesc au pătruns și boieri din alte neamuri decât cele numite până acum. Dintre aceștia îi amintim pe fratele doamnei Voica, Radu, în poziția de mare clucer, pe Ivan din Ruda, mare medelnicher, soțul unei nepoate a lui Radu cel Mare, pe ceilalți doi frați Orboești rămași în viață, Tudor logofătul (și el căsătorit cu o nepoată a lui Radu cel Mare) și Dragomir vistierul⁹¹. Acest cerc al puterii, format în jurul familiei lui Radu Paisie, nu va ezita să acționeze solidar în 1583 și 1593, atunci când îi va susține pe cei doi fii ai lui Pătrașcu cel Bun: Petru Cercel și Mihai Viteazul.

Răzburarea lui Mircea Ciobanul atinge cotele cele mai înalte la puțin timp după a treia numire în scaunul de la București (ianuarie 1558). Prevalându-se de prezența unor demnitari turci în capitală și mimând clemența, domnul convoacă la curtea domnească o adunare lărgită a boierimii și clerului. După plecarea turcilor, poruncește uciderea tuturor, în frunte cu Stănilă⁹², vornicul din Pietroșani. În felul acesta se încheia disputa⁹³ lui Mircea Ciobanul cu boierii, care nu vor mai tulbura într-adevăr domnia sa.

Încercând să conturăm un cerc al apropiatilor lui Mircea Ciobanul, l-am regăsit în sfatul domnesc pe Stan (nepot de soră), mare postelnic și mare ban între 1546-1553, mort în lupta de la Mănești, și pe fiul său, Dumitru ban⁹⁴, iar dintre rudele prin alianță, pe Ivan Noroceza din Răzvad, logofăt în 1558, viitorul diplomat de mare anvergură, căsătorit cu Stana, fiica domnului⁹⁵. Printre credincioșii din alte neamuri s-au numărat trei dintre fiii lui Diicu, fratele lui Șerban, banul din Izvorani: Vlaicu, Manda și Țintea. Curios este că Diicu și un alt fiu, Stoica Ghighiri s-au aflat, din 1558, printre pribegi⁹⁶. Despre Manda, înrudit prin soție (fiica lor, Stanca, se va căsători a doua oară cu Mihai Viteazul) cu Pietroșanii, devotați lui Pătrașcu, știm că fuge cu banii haraciului peste Dunăre, la Mircea Ciobanul⁹⁷.

O ultimă răbufnire a pribegilor, pusă la cale împotriva lui Mircea Ciobanul, nu îl mai găsește în viață. Cum pe tron este impus fiul său, tânărul **Petru**, boierii își orientează atacul asupra sa și, la două săptămâni de la instalare, în octombrie 1599, încercă să-l înlăture. Victoria de la Românești nu îi ajută prea mult, contraofensiva sprijinitorilor Mirceștilor finalizându-se cu o victorie. O nouă ofensivă, condusă de Stanciu Benga, marele spătar și cumnat al lui Pătrașcu cel Bun, alături de Matei al Margăi din neamul Craioveștilor, vărul său prin alianță, este sortită eșecului⁹⁸, Matei pierzându-și viața.

Boierii autoexilați așteptau cu nerăbdare să se întoarcă la casele și moșiile lor și de aceea de multe ori ei acordau prea mult credit domnului care le promitea iertarea. Numai așa putem explica de ce unii, deși aveau

cunoștință despre execuția din 1558, s-au întors în vremea lui Petru cel Tânăr și au „beneficiat” de același tratament necruțător⁹⁹.

În mod firesc după valurile de execuții și de pribegiri, sfatul domnesc al lui Petru cel Tânăr (ca și cel al tatălui său) a inclus, așa cum s-a observat, numeroși dregători noi, originea unora fiind încă dificil de precizat¹⁰⁰. O parte dintre acești dregători erau într-adevăr figuri politice noi, dar ei erau urmași sau rude prin alianță ale unor mari neamuri boierești. Din această categorie, amintim pe Bărcan din Târnava, spătar și comis între 1558-1568, probabil descendent al lui Drăgan din Merișani – Bucșani, care a fost mare dregător în vremea lui Radu de la Afumați și s-a înrudit prin soție cu acesta. Un alt exemplu este cel al lui Ivan din Ruda¹⁰¹, mare medelnicer între 1555-1577, căsătorit cu o fiică a bogatului vornic Neagoe din Periș, ajuns și el la apogeul puterii, așa cum s-a văzut, tot în vremea lui Radu de la Afumați.

Și în domnia lui **Alexandru II Mircea** sfatul a fost eterogen, alături de boierii de neam¹⁰² fiind prezenți și „oameni de rând” și străini¹⁰³. Un rol important trebuie să fi avut și uciderea, la 1 septembrie 1568, a tuturor celor devotați familiei lui Pătrașcu cel Bun. Printre neamurile care au fost lovite de această măsură¹⁰⁴ s-au numărat Drăgoeștii, Bengeștii, Cocăreștii, boierii din Bucov, Radu fiul lui Socol din Răzvad, Radu Buzea din Cepturoaie și mulți alții¹⁰⁵. Așa cum narează și cronica internă, acești boieri, aflați în pribegie în domnia lui Petru cel Tânăr, veniseră în țară și se închinaseră noului domn, în speranța redobândirii vechilor poziții¹⁰⁶.

Neavând legături de familie cu boierii din țară, Alexandru II Mircea, ca și fiul său, **Mihnea II Turcitul** au căutat să își apropie anumite neamuri, mai ales prin căsătorii. Pârvu, fiul lui Stepan mare clucer din Cioroiși, sfetnic de seamă al lui Alexandru, ia în căsătorie o nepoată a soției domnului. O altă nepoată este căsătorită cu Pătru din Luciani, al cărui tată, Dragomir, deține pe tot parcursul domniei dregătoria de mare vornic¹⁰⁷.

Înainte de lupta de la Jiliste (24 aprilie 1574), în urma căreia Albu Goleșcu își sacrifică viața pentru salvarea domnului, într-un moment în care ceilalți boieri îl părăsiseră, avusese loc înrudirea dintre casa domnească și neamul Goleștilor. Erina, nepoata de frate a domnului, se căsătorise cu Albu Goleșcu și astfel devotamentul său capătă o explicație suplimentară. Pe seama fratelui său, Ivașco, este pusă neobișnuita inițiativă antiotomană a lui Alexandru II Mircea, din anii 1570-1571¹⁰⁸. Cel de-al treilea membru al acestei familii, Stoichiță din Modruzești, tatăl vitreg al celor doi Golești, ocupa încă din 1568, dregătoria de mare postelnic.

Iată, așadar, cum interesele domniei s-au împletit cu cele ale unor familii boierești¹⁰⁹, momentul dispariției Mihneștilor de pe tron aducând cu sine și decăderea politică a acestor neamuri.

Domnia lui **Petru Cercel**, de nici doi ani, a însemnat revenirea, în țară și în divan, a partizanilor tatălui său. Fenomenul ca atare se manifestase și sub predecesorii săi, Goleștii - favoriții Mihneștilor, fiind în exil sub Mircești. În aceeași perioadă, Ivan din Ruda și Barbu, fiul lui Stanciu II Benga¹¹⁰ se întorc din pribegie, primul ocupând și dregătoria importantă. Scopul acestor împăcări trebuie să fi fost diminuarea forțelor opoziției domnești. După uciderile din 1568 și clemența¹¹¹ față de familiile unor hicleni, amploarea manifestărilor potrivnice scade sensibil. Așa se explică eșecul impunerii lui

Vintilă¹¹², fiul lui Pătrașcu cel Bun, pentru numai patru zile, în 1574, în urma confruntării cu oștile lui Ioan vodă din Moldova.

Radu Buzescu, Bălenii (Radu și Petre, frați cu Doamna Voica, deci veri ai domnului), Danciu din Popești (nepotul lui Bogdan mare vornic cumnatul lui Radu cel Mare, acesta fiind străbunicul lui Petru Cercel), Mihalcea Caragea din Cocărești, Teodosie Rudeanu și Staico din Bucov (ultimii trei descendenți ai Caplei¹¹³, sora lui Radu cel Mare) au fost cei mai importanți¹¹⁴ boieri ai lui Petru Cercel și, totodată, rude apropiate ale acestuia. În ciuda acestei susțineri interne, partizanii autohtoni ai lui Mihnea și sumele mari de bani dăruite (altele și mai mari promise) de acesta autorităților otomane duc la mazilirea lui Cercel¹¹⁵ și la reinstalarea concurentului său.

Solidaritățile și adversitățile lui **Mihai Viteazul** în rândurile marii boierimi au fost temeinic studiate de istoricul Șt. Andreescu¹¹⁶. Simpla enumerare a boierilor credincioși marelui voievod este în măsură să susțină ideea¹¹⁷ *continuității marilor familii în dregătorii*, dar și pe aceea a sprijinului celor mai importante neamuri, devotament justificat prin înrudirile multiple din jurul casei domnești. Din categoria *rudelor* au făcut parte Radu Florescu (născut din legătura lui Pătrașcu cel Bun cu Maria Florescu), cele trei ramuri ale Cepturoienilor (în frunte cu vestiții frați Buzești), rudele Doamnei Stanca (fratele și nepoții), rudele primului soț al Doamnei țării, Bălenii, Rudenii, Mihalcea Caragea, Ivan Noroce, Craioveștii (Coiani și Brâncoveni), Calotă din Lipov (fratele lui Dobromir banul).

Loialitatea unor boieri față de misiunea încredințată de Mihai în fața lui Sigismund Bathory (în momentul încheierii tratatului din 1595¹¹⁸) și curajul manifestat pe câmpul de luptă pot fi înțelese, mai bine prin prisma acestor înrudiri.

Legăturile de rudenie dintre dregători, stabilite înainte, dar mai ales în timpul domniei sale, conturează *cel mai puternic cerc al puterii din secolul al XVI-lea*. În ciuda unei opoziții active¹¹⁹, gruparea boierilor în jurul lui Mihai Viteazul a contribuit decisiv la victoriile obținute împotriva Imperiului Otoman.

Moartea lui Mihai Viteazul a închis cercul domnilor din secolul XVI. Boierii afirmați la finalul veacului vor continua să-și susțină drepturile și în secolul care urmează, forța lor derivând, în mod cert, din "continuitatea genealogică" neamurilor. Generalizând, se poate spune că oricât de puternic ar fi fost un domn el un ar fi putut, practic, să trimită în anonimat o întreagă categorie socială. În plus, tradițiile de familie ale boierilor au fost mai puternice, domnia înregistrând din acest punct de vedere un regres. Ramuri dinastice diferite, cu interese și solidarități distincte în rândul familiilor boierești, discontinuități apărute chiar și în rândul aceleiași linii dinastice - cazul succesorilor lui Radu cel Mare, toate au avut un impact negativ asupra consecvenței politice a titularilor funcției supreme.

Luptele împotriva turcilor, alianțele cu puterile creștine, alungarea anumitor domni, impunerea altora, scoaterea grecilor din dregătorii etc., sunt tot atâtea obiective care au găsit ecou în rândurile marii boierimi. De asemenea, secolul al XVI-lea a înregistrat apogeul unor neamuri, după cum anumiți boieri și-au asumat conducerea țării în perioadele de până la instalarea efectivă a noului domn (Neagoe vornicul din Periș, Coadă vornicul,

Socol vornicul din Cornășeni).

Totuși, nu putem să nu observăm și vulnerabilitatea boierilor, dependența lor de voința suveranului, după cum în anumite momente, rolurile se inversau.

Poate singurii domni care au reușit să echilibreze relația dintre domnie și marea boierime au fost Neagoe Basarab și Mihai Viteazul. Cu ascendențe domnești controversate, ambii exponenți ai unor neamuri boierești puternice, deși au recurs și ei la pedeapsa capitală pentru pedepsirea adversarilor, au reușit să atragă și să păstreze de partea lor cea mai mare parte a vechilor familii.

În ceea ce privește orientarea politică externă a boierimii, împărțirea ei în anti și filoottomană este dificil de realizat pentru unele personaje din prima jumătate a secolului, și nu din pricina lipsei de informații. Luptători curajoși alături de Radu de la Afumați, unii renunță, temporar, la această orientare, pentru ca apoi, mai mult sau mai puțin fățiș, să își reafirme atașamentul față de valorile creștine. Practic, acești boieri au luptat în continuare, dar cu domnii care, în opinia lor, le puneau în pericol poziția socială. S-ar putea spune că, cele două grupări, au mai mult o conotație teoretică, factorii de decizie¹²⁰, oamenii politici cu experiență, acționând în funcție de necesitățile momentului, scopul final fiind unul singur, salvarea pământului țării, adică al lor în cea mai mare parte. În jurul averii se învârtea totul, cu cât ea era mai mare cu atât puterea era mai mare. În lipsa ei, boierii nu rezistau, și poate de aici și înverșunarea cu care au luptat împotriva lui Mircea Ciobanul și nu numai. Tratatul din 20 mai 1595 garanta, în scris, printre altele, tocmai acest drept de stăpânire.

Ceea ce diferențiază secolul al XVI-lea, față de cel precedent și de cel care îl succede, este fizionomia relațiilor dintre cei doi factori de putere. Și până acum boierii uneltiseră împotriva domnilor, așa cum o vor face și după 1600, dar niciodată frecvența schimbării domnilor (de trei ori prin ucidere) nu a fost așa de mare, cum niciodată nu au pribegit și nu fost dați pe mâna călăului atât de mulți boieri. În concluzie, atât domnia cât și boierimea au cunoscut o perioadă de criză și de transformare, la finalul căreia s-ar putea spune că boierimea și-a consolidat poziția în sistemul politic al Țării Românești.

POWER CIRCLES IN VALACHIA IN THE XVITH CENTURY: THE PRINCE AND THE BOYARDS

- ABSTRACT -

In our opinion, the expression "power circles" is the most appropriate to define the multiple relations between the boyard families from the top of the social hierarchy, but also those between them and the other power pole, the prince. The means of getting the throne, the external political orientation, the promotion in the princely council, the political and matrimonial alliances build around the princely house, each of these or all together could determine the forming of a strong opposition or, on the contrary, the boyard grouping around the ruling prince. Our purpose was to identify attitudes,

individual and collective behaviours which to allow the discovery of the role played on the country political ground by the great boyards of the XVIth century in connection with the prince.

Note

- ¹ Șt. S. Gorovei, *Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV- XVII)*, în *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, nr. , p. 89-90. Diferența stabilită între *putere* și *autoritate* ar putea risca să devină artificială dacă avem în vedere că dregătorii erau, la rândul lor, membri ai unor familii bogate, de multe ori rude ale domnului, unii având personalități foarte puternice. Deci, ei, cel puțin unii, îmbinau *puterea* cu *autoritatea*. Într-o lucrare recentă, Maria M. Szekely înțelege prin *familie* doar rudele de sânge, iar prin *neam*, grupuri de familii între care s-au stabilit legături de rudenie prin alianță, în urma unor căsători (*Sfeticii lui Petru Rareș*, Iași, 2002, p. 469). *Familia* are, față de autorul precedent, un sens mai larg, incluzând și ficele, în vreme ce *clan* și *neam* sunt noțiuni echivalente.
- ² P. Cernovodeanu, *Clanuri, familii, autorități, puteri (Țara Românească, secolele XV-XVII)*, în *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1-2, p. 78, 85; Anterior, Șt. S. Gorovei, subliniașe aceeași idee, în legătură cu boierimea moldoveană: „Gruparea familiilor mari și puternice și legarea lor prin înrudiri multiple (...) și unirea în jurul lor, în cercuri concentrice, a unor familii mai puțin însemnate, dar legate tot prin înrudiri, putea să ducă la o solidarizare a clasei boierești, altminteri atât de puternic minată de disensiuni de tot felul” (*Urecheștii - model de ascensiune socială*, în *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, XXIX, 1992, p. 507); Vezi și. D. H. Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului. Scene din viața privată*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 95, 98).
- ³ N. Djuvara, *Les Grands Boïars ont-ils constitué dans les principautés roumaines une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?*, în *Südost-Forschungen*, XLVI, München, 1987, p. 43
- ⁴ V. Barbu, *De bono coniugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*, București, 2003, p. 23; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord. O. Sachelarie și N. Stoicescu, București, 1988, sub voce.
- ⁵ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, 1976, p. 18; I. Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, Editura Enciclopedică, București, 1996. p. 102; D. Ciurea, *Quelques considération sur la noblesse féodale chez les roumains*, în *Nouvelles Etudes d'Histoires*, IV, 1970, p. 87.
- ⁶ Gh. Brătianu, *Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele Române*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 31, 72.
- ⁷ D. Pleșia, *Neagoe Basarab – originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea* (II), în *Studia Valahica*, 2, Târgoviște, 1970, p. 114.
- ⁸ O. Pecican, *Trecutul istoric și omul evului mediu*, Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2002, p. 127-128.
- ⁹ D. Pleșia, *Neagoe Basarab – originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea* (I), în *Valahica*, 1, Târgoviște,

- 1969, p. 53.
- ¹⁰ C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324 – 1881*, I, secolele XIV – XVI, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 198 – 207. Autorul consideră că Barbu a domnit efectiv între 24 februarie și 18 aprilie 1536, întrucât pentru această perioadă nu există documente de la Radu Paisie.
- ¹¹ I. Donat, *op. cit.*, p. 100.
- ¹² Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, 2, Ediție îngrijită de M. Gregorian, Editura Minerva, București, 1984, p. 34.
- ¹³ D. Pleșia, *Neagoe Basarab ... (II)*, în *Studia Valahica*, 2, Târgoviște, 1970, p. 114, n. 102.
- ¹⁴ Șt. Ștefănescu, *Accentuarea presiunii otomane asupra Țării Românești*, în *Istoria românilor*; IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, București, 2002, p. 412. În legătură cu originea lui Mehmed, acest istoric se pronunță pentru înrudirea lui cu boierii Craiovești (*Rolul boierilor Craioveștilor în subjugarea Țării Românești de către turci*, în *Studii și referate privind istoria României*, Partea I-a, București, 1954, p. 705-706). Aceeași ipoteză și la D. Pleșia, *Neagoe Basarab... (II)*, p. 115.
- ¹⁵ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 134.
- ¹⁶ D. Pleșia, *Neagoe Basarab... (II)*, p. 115
- ¹⁷ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, partea întâi, *De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, ediția a II-a, București, 1937, p. 141; C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 224-225.
- ¹⁸ D. Pleșia, *Neagoe Basarab... (II)*, p. 115
- ¹⁹ G. D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni*, n. c. 1480 - c. 1553. Cu note asupra boierilor și dregătorilor din prima jumătate a veacului al XVI-lea în Țara Românească, în volumul *În amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci și cinci de ani de la moartea lui (1875 – 1918)*, București, 1918, p. 209.
- ²⁰ D. Pleșia, *Neamul Doamnei Stanca*, în *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1-2, 1994, p. 9-10.
- ²¹ Idem, *Neagoe Basarab... (II)*, p. 114.
- ²² *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 16-17, (în continuare, *Letopiseșul Cantacuzinesc*).
- ²³ *Ibidem*, p. 21; Radu Popescu, *op. cit.*, 37; Cea mai veche variantă a cronicii interne nu menționează acest conflict, precizând doar că după domnia lui Vlad, „Pîrvu și Pîrvu (în locul pluralului, Pîrvuleștii, numele sub care erau cunoscuți Craioveștii – n. n.) au fugit, au trecut apa Dunării și au așezat domn pe Basarab-voievod” (Virgil Cîndea, *Letopiseșul Țării Românești (1292-1664)* în versiunea arabă a lui Macarie Zaim, în *Studii. Revistă de Istorie*, tom. 23, nr. 4, 1970, p. 682).
- ²⁴ I. C. Filitti, *Craioveștii și rolul lor politic*, în „Arhivele Olteniei”, 77-78, 1935, p. 9; Șt. Ștefănescu, *Rolul Boierilor Craiovești în subjugarea Țării Românești de către turci*, în *Studii și referate privind istoria României*, Partea I-a, București, 1954, p. 710.
- ²⁵ D. Pleșia, *Neagoe Basarab... (II)*, p. 117.
- ²⁶ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 22; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 37.
- ²⁷ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 22 (mss. AK), Anexe, p. 205 (ms. G1)

²⁸ Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 682.

²⁹ D. Pleșia, *Neagoe Basarab...* (II), p. 121.

³⁰ M. A. Mehmed, *Două documente turcești despre Neagoe Basarab*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom. 21, 1968, nr. 5, p. 928-929. Memoriul, pe lângă nominalizarea a nouă boieri uciși, cere un nou domn, pentru că, din pricina „tiranilor” lui Neagoe și ale lui Barbu Craiovescu, „cei mai mulți locuitori au fugit în Ungaria și în vilaietul Moldova, iar cei rămași le-au devenit vrăjmași”.

³¹ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 25, 33, 42; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 42. Analizând cronistica munteană a secolului al XVII-lea, N. Manea, ajunge la concluzia că atât Letopisețul Cantacuzinesc, cât și scrierea atribuită lui Radu Popescu, prezintă domnia lui Neagoe Basarab ca pe una „exemplară”, care se bucură „de o adeziune socială totală pentru timpul respectiv”, „ceea ce echivalează cu păstrarea liniștii și păcii în țară” (*Istorie și ideologie în cronistica munteană a secolului al XVII-lea. Modelul guvernării ideale*, în „Muzeul Național”, XI, 1999, p. 9, 11).

³² *Letopisețul Cantacuzinesc*, Anexe, p. 204 (ms. G1).

³³ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 24. Radu Popescu, *op. cit.*, p. 44

³⁴ D. Pleșia considera că domnul nu a favorizat boierimea olteană în dauna celei muntene, ba dimpotrivă, el „a știut a știut să păstreze o cumpănă perfectă între cele două provincii”, oferind dregătorii și unora și altora, Craioveștii fiind departe de favorurile din trecut (*Neagoe Basarab...* (II), p. 123-124); Neagoe Basarab confiscă, pentru viclenie, mai multe sate din regiunea Buzăului, unde stăpâneau și Izvoranii (I. Donat, *op. cit.*, p. 46 – 47).

³⁵ I. Donat, *op. cit.*, p. 48; D.R.H., B, II, doc 185, 1519 iulie 11, p. 355, dăruiește morile mănăstirii Argeș, fără a preciza originea lor.

³⁶ G. D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni...*, p. 209 – 210, n. 1, p. 220.

³⁷ Șt. Ștefănescu, *art. cit.*, p. 711.

³⁸ *Cronica lui Macarie*, după ce menționează că Mehmed, turcul care ocupase tronul, era din neamul lui Neagoe, precizează că „mulți alții au încercat în acea vreme să se ridice la acea domnie, anume pribegi, numiți sau nenumiți, până la șase, și toți au pierit într-un an”, semn că adversarii lui Neagoe au așteptat cu nerăbdare moartea sa pentru a acționa (*Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 93). Probabil printre aceștia s-a aflat și Dragomir Călugărul, din zona Buzăului, învingător în urma confruntării cu Preda Craiovescu, susținătorul lui Teodosie, dar învins și ucis de vărul primar al lui Neagoe, Bădica din neamul boierilor din Hotărani (și el domn pentru câteva luni, la finalul anului 1523), care va împărtași aceeași soartă, fiind decapitat de turci în ianuarie 1524 (*Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 42-43; Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 683).

³⁹ Radu Popescu afirmă că, în fața pericolului, boierii, „s-au unit toți, și s-au împăcat, și au rădicat domnu, cu voea tuturor, pă Radu den Afumați” (*op. cit.*, p. 49); *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 44; Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 683.

⁴⁰ Șt. Andreescu, *Boierii lui Radu vodă de la Afumați (Observații asupra pomelnicului mănăstirii Argeșului)*, studiu republicat în vol. „Perspective medievale”, Editura Nemira, București, 2002, p. 24 – 74, *sub voce*.

⁴¹ D. Pleșia, *Originea Bălenilor și continuitatea vechilor Florești*, în „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 3-4, 1996, p. 271.

⁴² I. Donat, *op. cit.*, 49-50.

⁴³ V. Cîndea, *op. cit.*, p. 684.

⁴⁴ Șt. Andreescu, *Frământări politice în Țara Românească la începutul domniei lui Radu Paisie*, în *Revista de Istorie*, t. 29, nr. 3, p. 406; Idem, *Restituție Daciae (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526-1593)*, București, 1980, p. 47, 66.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁶ D. Pleșia, *Neagoe Basarab...*, II, p. 139.

⁴⁷ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁸ Șt. Andreescu, *Restituție Daciae*, p. 70-71, aduce argumente în acest sens și afirmă că atitudinea celor doi este „numai aparent contradictorie”, filoturcism însemnând, în realitate, adoptarea „unei linii politice de maximă prudență în raporturile cu Poarta, fiind chiar gata de unele concesii cum a fost de pildă suprimarea lui Radu le la Afumați... concesii care însă nu afectau statutul de autonomie al Țării Românești”.

⁴⁹ Em Gr. Nicolaescu, *Moise Vodă (martie 1529 – 28 august 1530)*, extras din „Arhivele Olteniei”, nr. 104-106, Craiova, 1939, p. 8, 11-13. Acest autor, plecând de la ideea că Radu de la Afumați a fost ucis de boierii „nemulțumiți că înclina spre o politică de împăciuire cu turcii” (p. 5), credea că Neagoe din Periș și vărul său, Drăgan postelnicul erau liderii grupării creștine. Deci, modul cum au condus prima expediție a muntenilor, informațiile despre turci transmise adversarilor, l-au convins de devotamentul celor doi față de cauza creștină.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 15; I. Ursu, *Din influențele politicii europene asupra istoriei noastre (Moise vodă, 1529 martie – 1530 august)*, în *A.A.R.M.S.I.*, seria a II-a, t. XXXVI, m. s. i., 1913-1914, p. 525.

⁵¹ I. Donat., *op. cit.*, p. 54-55. Alături de Șerban, s-a aflat și clucerul Vlaicu din Piscani, boier ce va fi și el răsplătit cu părți din averea Craioveștilor (p. 53, 55).

⁵² Idem, *Cu privire la domnia lui Vlad Înecatul*, în *S.M.I.M.*, IX, 1976, p. 117-123.

⁵³ A. Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî, după unele documente turcești inedite (1533 – 1534)*, în *S.M.I.M.*, VII, 1974, p. 149, comentariu la p. 123-124; D. Ciurea, *Domnia lui Vlad Vodă Înecatul (iunie 1530 – octombrie 1532)*, extras din *Cercetări Istorice*, XVI, 3-4, 1940, p. 6, 12-13. Ambii autori sunt convinși că domnul nu a trecut de partea Habsburgilor; Pentru opinia contrară, v. Șt. Andreescu, *Restituție Daciae*, p. 86.

⁵⁴ Șt. Andreescu, *Restituție Daciae*, p. 90.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 61-62, confirmă receptivitatea factorilor de decizie munteni, în primăvara anului 1533, față de propunerile Habsburgilor.

⁵⁶ A. Decei, *op. cit.*, p. 151.

⁵⁷ A. Decei, *op. cit.*, p. 152

⁵⁸ I. Donat, *op. cit.*, p. 58.

⁵⁹ Un document (descoperit și publicat de Șt. Nicolaescu, *Domnia lui Vlad Ventilă de la Slatina în lumina unor noi documente istorice inedite*, extras din „Arhivele Olteniei”, 83-85, Craiova, 1936, p. 10-11) de la Mihnea Turcitul (3 august 1579), referindu-se la evenimentele din august 1534, afirmă că „Pârvueștii ... au mers spre întâmpinarea lui Begu-Oglu”, ori se știe, din raportul lui Gritti (A. Decei, *op. cit.*, p. 149), că singurul din acest neam care l-a întâmpinat, la

Turnu, a fost Vâlsan. I. Donat (*op. cit.*, p. 61) nu era convins că viclenia lui Vâlsan și complotul Pârvueștilor au legătură, dar, în această lumină, este cert că cele două ipostaze au un singur protagonist, pe Vâlsan.

⁶⁰ A. Decei, *op. cit.*, p. 153; *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 47, fără a menționa în ce context, ne informează laconic: „Și au tăiat mulți boieri”; Documentele interne vorbesc și ele de viclenia lui Vâlsan logofătul, dar și de cea a lui Dragomir spătarul. Dacă despre primul știm că s-a ridicat în 1534, despre Dragomir, se știe numai că, înainte de 7 mai 1535, fusese ucis și-și pierduse averile cu rea hicleie.

⁶¹ I. Donat, *op cit.*, p. 61.

⁶² A. Decei, *op cit.*, p. 152 (184 boieri sunt mutilați), p. 153 (tăierea capetelor frunțașilor răsculaților la Pitești; trimiterea de curieri care să aducă soțiile și copii vinovaților, pentru a-i pedepsi). Teama de a nu avea aceeași soartă, consemna în același loc trimisul sultanului, i-a determinat pe unii boieri să se refugieze în Hațeg. Sunt nominalizați Tudor, logofătul din Drăgoești și Giura, logofătul din Stănești, ruda sa, alături de tot neamul lor.

⁶³ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 47 ; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 57.

⁶⁴ Șt. Andreescu, *Frământări politice...*, p. 399; Revenirea sultanului din campanie și teama de a nu-i pedepsi laolaltă cu domnul, asupra căruia plana o parte din vinovăția uciderii lui Gritti, i-a determinat pe boieri să-l pedepsească ei în locul padișahului, punându-se la adăpost de furia acestuia (idem, *Restituțio Daciae*, p. 94, n. 1)

⁶⁵ M. Guboglu, *Două călătorii în Turcia pentru cercetarea arhivelor Imperiului otoman*, în *Revista Arhivelor*, XII, 1, 1969, p. 226, datează actul în iunie 1535; Șt Andreescu, *Frământări politice...*, p. 401-402, îl plasează după 8 ianuarie 1536, data la care sultanul revine în Istanbul și îl leagă de trădarea celor doi boieri numiți mai sus. Întrucât alt pretendent, și nu Paisie, este numit domn, cei doi boieri, pentru a evita conflictul deschis cu Poarta, intervin și îl alungă pe Paisie. Interpretarea gestului lor este acela da sacrificiu pentru binele țării (p. 411); C. Rezachevici, *Cronologia...*, datează documentul în a doua parte a lunii iunie 1535 (p. 193) și propune o nouă ipoteză în legătură cu trădarea din 1536: pretendentul era marele ban Barbu III Craiovescu (banul Măracine), care, ajutat de turci și de cei doi boieri, ocupă tronul o lună și jumătate (1536 februarie 24 – aprilie 18) (p. 198-199). Revenit pe tron cu ajutor transilvănean, Paisie îi dă pe cei doi pe mâna călăului, în preajma datei de 28 mai 1536 (p. 207), deci ar fi vorba doar de o trădare.

⁶⁶ Pentru I. C. Filitti (*op. cit.*, p. 13), a fost ultima încercare a Craioveștilor de a se măsura cu domnul țării; I. R. Mircea (*Țara Românească și închinarea raielii Brăila*, în *Balkanica*, IV, 1941, p. 471) lansează ipoteza legăturii între răscoală și cedarea Brăilei, ocupată în septembrie 1538; D. Pleșia (*Contribuții la istoricul mănăstirii Stănești (Vâlcea) și al ctitorilor ei*, în *Mitropolia Olteniei*, XVII, 1965, nr. 5-6, p. 410-411) respinge cu totul cauzele politice, singura explicație valabilă fiind, în opinia sa, conflictul de familie dintre domn și neamul Floreștilor.

⁶⁷ G. D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni...*, p. 238.

⁶⁸ D. Pleșia, *Contribuții la istoricul...*, p. 410-411. O altă cauză a fost răzburarea urmașilor celor doi boieri uciși în 1536; C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, (*op. cit.*, p. 241) prezintă mișcarea ca pe o încercare a lui Șerban de a ocupa tronul. Părerea contrară fusese susținută de I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 471: „Această

ridicare spontană a unora dintre boieri, având în frunte pe unul dintre ei, care n-a vrut nici domnia... ar putea fi explicată ca o manifestare a tradiției de independență în fața încălcărilor tiranice ale turcilor și un protest contra slăbiciunii domnului”.

⁶⁹ I. Donat, *op. cit.*, p. 65-66; Detco, marele armaș, însoțește pe domn în pribegie și tot el conduce oastea care pedepsește pe răsculați (I. R. Mircea, *Un neam de ctitori olteni. Boierii Drăgoești*, în *Revista de Istorie Bisericească*, I, nr. 3, 1943, Craiova, p. 61.)

⁷⁰ I. R. Mircea, *Țara Românească...*, p. 460, 466. În opinia sa, conflictele dintre boieri din vremea lui Radu Paisie își găsesc explicația în existența a „două grupe sociale: boierimea mare, veche, păstrătoare a tradiției de independență și de drepturi a țării, și boierimea nouă, ridicată la dregătorii prin milă domnească, încercând prin orice mijloace, protecție domnească și concesiuni de orice natură făcute Porții, să-și păstreze autoritate și să-și mărească averea” (p. 469). În vreme ce Șerban banul o ilustra pe prima, Coadă era reprezentantul celei de-a doua, care iese victorioasă, întrucât Coadă obține de la împărăția otomană uciderea lui Șerban (p. 475).

⁷¹ G. D. Florescu, *Vintilă I din Cornășeni...*, p. 208.

⁷² *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 48; I. Nania, *Date noi privind lupta de la Fântâna Jișanului*, în *Studii și articole de istorie*, VII, 1965, p. 378; W. Zekely, *Încercări de localizare a luptei dintre Radu Paisie și Laiotă Basarab de la Fântâna Jișanului din 15 octombrie 1544*, în *Istros*, 5, 1987, p. 260.

⁷³ G. D. Florescu, *Boierii Mărgineni din secolele XV și XVI. Studiu genealogic*, Vălenii de Munte, 1930, p. 58- 67, 90; Pentru daniile făcute lor, v. I. Donat, *op. cit.*, p. 66.

⁷⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 158.

⁷⁵ Șt. Nicolaescu, *Domnia lui Radu Vodă Paisie și a fiului său Marcu Voevod*, în *Arhivele Olteniei*, XVII, nr. 97-100, 1938, p. 210.

⁷⁶ Șt. Andreescu identifică, în 1538, un alt moment în care domnul a fost aproape de intrarea în luptă împotriva turcilor. Tocmai această perspectivă i-ar fi determinat pe turci să ocupe Brăila (*Frământări politice...*, p. 407; idem. *Restituțio Daciae*, p. 95-96.)

⁷⁷ Gerhard E. Lenski (*Putere și privilegii. O teorie a stratificării sociale*, Editura Amarcord, Timișoara, 2002, p. 198) emite ipoteza potrivit căreia „distrugerea puterii nobilimii” a fost un obiectiv urmărit de-a lungul timpului de numeroși conducători, de la împărății romani la șogunii japonezi și țării ruși. Confiscarea era modalitatea de realizare și cu cât ea se producea pe o scară mai largă, „cu atât rațiunea politică o domină pe cea economică”; Despre confiscările din timpul domniei lui Mircea Ciobanul, v. I. Donat, *op. cit.*, p. 68-74.

⁷⁸ N. Stoicescu, *Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (secolul XV – începutul secolului al XVIII-lea*, în *Danubius*, V, Galați, 1971, p. 124; Prezența lui Teodosie din Periș în sfatul domnesc în această perioadă ar putea fi legată de înrudirea, prin soție, cu Vintilă din Cornășeni (D. Pleșia, *Mănăstirea Dealu – necropolă domnească și ceva despre frământările interne din Țara românească în veacul al XVI-lea*, în *Acta Valachica*, 3, Târgoviște, 1972, Tabelul E; v. și altă identificare la N. Stoicescu, *Dicționar la marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 97). Fratele său,

- Neagoe din Budești nu numai că nu este afectat de trecerea lui Teodosie de partea pribegilor, dar urcă în dregătorii după moartea fratelui său (mare vistier 1548 –1553) (N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 74).
- ⁷⁹ G. D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni...*, p. 247, n. 2.
- ⁸⁰ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 48-49.
- ⁸¹ N. Stoicescu (*Dicționar ...*, p. 97) datează lupta în 1547. C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. , o fixează în 1548.
- ⁸² În privința lui Vintilă din Cornățeni, opiniile sunt împărțite, fie el a declanșat revolta în 1547 (C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 203; D. Pleșia, *Mănăstirea Dealu...*, p. 147, n. 24), fie a fugit în 1548 cu fiul (Șt. Andreescu, *Restituțio Daciae*, p. 189), fie a rămas alături de domn cel puțin până în 1550 (G. D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni...*, p. 243).
- ⁸³ În ajunul luptei de la Mănești, bănuitor, domnul decapitează altă serie de boieri, micșorându-și cu bună știință șansele de victorie.
- ⁸⁴ Șt. Andreescu, *Restituțio Daciae*, p. 186.
- ⁸⁵ *Cronicile slavo-române...*, p. 124-125.
- ⁸⁶ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 67.; Totuși, I. Donat (*op. cit.*, p. 75), constată că Pătrașcu cel Bun a fost „prădat și viclenit și că a confiscat sate din aceste cauze”.
- ⁸⁷ I. R. Mircea, *Un neam de ctitori olteni...*, p. 70.
- ⁸⁸ D. Pleșia, *Mănăstirea Dealu...*, tabelul genealogic B
- ⁸⁹ Idem, *Neamul Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul*, în *Arhiva Genealogică I* (VI), 1-2, 1994, p. 7.
- ⁹⁰ G. D. Florescu, *Un inel domnesc din veacul al XVI-lea și câteva considerații noi cu privire la neamul Basarabilor din acel veac*, București, 1940, p. 19, n. 45; D. Pleșia, *Originea Bălenilor...*, p. 268, 271.
- ⁹¹ Pentru biografiile și cariera boierilor enumerați am folosit N. Stoicescu, *Dicționar...*, sub voce.
- ⁹² În *Letopisețul Cantacuzinesc* se precizează că, pentru aducerea lor în țară, domnul trimisese pe „mitropolit cu cărți, cu mare jurământ” (p. 50, varianta O), uciderea fiind prezentată ca un act premeditat, chemarea la curtea domnească a elitei laice și ecleziastice făcându-se „cu mare meșteșug” (*loc. cit.*). Altă variantă a cronicii interne (V. Căndea, *op. cit.*, p. 686) precizează că execuția a avut loc îndată după plecarea turcilor, care probabil mediaseră împăcarea.
- ⁹³ Politica promovată de Mircea Ciobanul în legătură cu marea boierime, a fost interpretată diferit, mergând de la condamnarea extrem de dură până la justificarea faptelor prin contextul politic. În opinia lui D. Pleșia (*Mănăstirea Dealu...*, p. 147, n. 24), Mircea dorea exterminarea boierilor, un rol negativ având și soția sa, faimoasa Chiajna; În condițiile presiunii Porții, domnul a fost singurul care a văzut pericolul. Boierii erau lipsiți de realism atunci când se orientau, în continuare, spre creștini. Politica lui Mircea Ciobanul, chiar dacă a lovit puternic boierimea, a salvat țara. (Șt. Andreescu, *La politique de Mircea le Patre*, în *Revue des Etudes Sud-Est Europeene*, X, 1, 1972, p. 121; Idem, *Mircea Ciobanul - un tiran?*, în *Magazin Istoric*, V, nr. 9 (54), septembrie 1971, p. 56 („Tăierile masive de boieri, după opinia noastră, au fost premeditate deopotrivă din rațiuni de stat și pentru interese de familie”); Potrivit lui C. Rezachevici (*Cronologia...*, p. 228), explicațiile de mai sus sunt simple speculații. Mircea Ciobanul a avut o politică ostilă „față de boierime în general și de clerul

monahal". Și alți domni s-au confruntat cu boierii și cu pericolul otoman, și totuși nu au ucis atât de mult;

⁹⁴ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 89.

⁹⁵ G. Totoiu, *Rolul logofătului Ivan Noroceia în viața politică a Țărilor Române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea*, în *Studii. Revistă de Istorie*, XVI, nr. 2, 1963, p. 413-414.

⁹⁶ D. Pleșia, *Neamul Doamnei Stanca*, p. 7. și anexa.

⁹⁷ *Ibidem*, p 7-8; I. Donat, *op. cit.*, p. 76; Socol, vornicul din Răzvad, credincios lui Radu Ilie și Pătrașcu cel Bun, cel care administrează țara după moartea acestuia din urmă, la finele anului 1557, fuge și el cu banii haraciului, dar nu spre folosul, ci spre paguba lui Mircea Ciobanul (C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 204). Tot despre el s-a afirmat că a fost candidat la domnie din partea adversarilor lui Mircea Ciobanul (C. Rezahevici, *Cronologia...*, p. 244). Pretendent sau nu, Socol a sfârșit înecat, alături de Radu Ilie, la porunca sultanului.

⁹⁸ *Letopiseșul Cantacuzinesc...*, p. 51. Alături de ei, sunt nominalizați și un Radu (din Drăgoești) și un Vâlsan (fratele lui Matei).

⁹⁹ C. Rezahevici, *Cronologia...*, p. 249.

¹⁰⁰ Șt. Andreescu, *Restituțiunea Daciae*, p. 187; v. și *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV-XVII*, în *S.M.I.M.*, IV, 1960, p. 565-583 și Marieta Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua, în secolele XV-XVII (Țara Românească)*, în *S.M.I.M.*, IX, 1976, p. 185-191; Vechea teorie, conform căreia de la mijlocul secolului al XVI-lea ar fi apărut o nouă boierime, a fost depășită de studiile realizate începând cu anii 70.

¹⁰¹ Este foarte posibil ca pătrunderea lui în sfat să se fi datorat înrudirii cu acest neam puternic și bogat. Totuși, într-o epocă în care alianțele dintre familii nu se făceau la voia întâmplării, este greu de admis ca el să nu fi aparținut marii boierimi.

¹⁰² Singurul boier care ocupă dregătoria de mare ban în domnia lui Alexandru II Mihnea și în prima domnie a fiului său a fost Dobromir din Lipov, cel care s-a căsătorit cu Vilaia din Stănești - neam mare și înrudit cu Mihneștii. În studiul dedicat lui, D. Pleșia (*Marele ban Dobromir din Lipov și neamul său*, în *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 180 și urm.) scoate la iveală un boier care a știut să profite de pe urma relației personale cu domnul, devenind unul dintre cei mai temuți și bogați oameni ai epocii. Altă personalitate afirmată acum a fost Mitrea din neamul vechi al Hotărânilor. Înrudit prin soție cu boierii din Cislău, intră în sfat în 1569, ca mare comis, ajunge cel mai important dregător al lui Mihnea Turcitul și sfârșește ca lider al grupării turcofile din vremea lui Mihai Viteazul, motiv pentru care își pierde viața. (N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 72-73). Debutant în divan în vremea lui Alexandru II Mircea a fost și Dumitru din Dădești, ginerele lui Toma banul din Pietroșani cel ucis la 1536. Cariera sa de peste trei decenii s-a datorat în mare parte versatilității sale. (Șt. Andreescu, *Boierii lui Mihai Viteazul*, în *S.M.I.M.*, XII, 1994, p. 67). Alți boieri intrați acum în sfat și care erau, totodată, descendenți ai unor dregători, au fost frații Golești, Albu și Ivașco, ca și Badea Boloșin din Bădești (a treia generație consecutivă de boieri implicați în viața politică - Șt. Andreescu, *Boierii lui Radu de la Afumați...*, p. 27). Reiese din cele de mai sus că, guvernarea Mihneștilor este departe de a putea fi considerată o epocă dominată de anonimi.

¹⁰³ I. Donat, *op. cit.*, p. 103-108, identifică, între anii 1545 - 1577, o perioadă de

- criză a marii boierimi; Pentru legăturile lui Stepan din Cioroiși, mare clucer, cu familia Mihneștilor, v. studiul lui G. D. Florescu, *Mănăstirea Coșuna* (Bucovățul vechi) și neamurile domnești și boierești din Țara Românească din veacul al XVI-lea legate de acest lăcaș, în *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 1-2, p. 69-73.
- ¹⁰⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 210, credea că uciderile s-au datorat unui complot, pus la cale de susținătorii Chiajnei, care însă este dejucat la timp.
- ¹⁰⁵ D. Pleșia, *Mănăstirea Dealu...*, p. 149-150. Același autor credea că promovarea oamenilor noi în sfat a atras nemulțumirea vechii boierimi.
- ¹⁰⁶ Nu numai că sunt uciși, dar familiile lor pierd mare parte din averi (I. Donat, *op. cit.*, p. 79-81). Documentele interne care mărturisesc aceste fapte îi numesc pe boieri vicleni, ceea ce face plauzibilă ipoteza lui C. C. Giurescu (v. nota 103).
- ¹⁰⁷ N. Stoicescu, *Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime...*, p. 124-125.
- ¹⁰⁸ Șt. Andreescu, *Restituția Daciae*, p. 46-47; F. Constantiniu, *Un proiect românesc de alianță antiotomană din ultimul sfert al sec. al XVI-lea*, în „Studii. Revistă de Istorie”, XVI, 3, 1963, p. 673. În mod greșit, acest autor îl prezintă pe Ivașco drept exponent al noii boierimi ridicată din rândurile micilor boieri și curtenilor (p. 675), ori el era fiul lui Radu Furcovici, implicat în viața politică în domniile lui Vlad Vintilă și Radu Paisie.
- ¹⁰⁹ Mitrea din Hotărani este cel care a avut o așa influență asupra familiei domnești, încât a determinat-o pe doamna Ecaterina, rămasă văduvă din 1577, să-l căsătorească pe Mihnea II Turcitul cu Neaga din Cislău. Aceasta era nepoata de frate a soției lui Mitrea. (Șt. Andreescu, *Boierii lui Mihai Viteazul*, în *S.M.I.M.*, XII, 1994, p. 83.)
- ¹¹⁰ C. A. Manea, *Descendenții marelui spătar Stanciu al Bengăi și soarta posesiunilor sale (secolele XVI – XVIII)*, în *Muzeul Național*, XVI, 2004, p. 118, arată că Barbu, după revenirea în țară, „a devenit un slujitor devotat al casei domnitoare, iar fiul său, Hamza ban, l-a însoțit pe Mihnea al II-lea în surghiunul african, între 1583 și 1585”. De asemenea, un nepot la lui Barbu, Vlad Bengescu, va îmbrățișa și el cauza Mihneștilor, iar după îndepărtarea lor de pe tron va face parte din opoziția lui Mihai Viteazul (I. Ionașcu, *Un aspect al relațiilor lui Mihai Viteazul cu boierii*, în *Valahica*, 9, Târgoviște, 1977, p. 200- 202.)
- ¹¹¹ Inițial, Alexandru II Mircea confiscase averile celor uciși, un rol important având și marele ban Dobromir, însă spre finalul domniei el restituie moșiile, mai ales cele de zestre (I. Donat, *op. cit.*, p. 79-81).
- ¹¹² *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 52; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 76; V. Căndea, *op. cit.*, p. 687.
- ¹¹³ D. Pleșia, *Mănăstirea Dealu...*, tabelul genealogic E.
- ¹¹⁴ Am utilizat listele dregătorilor, publicate în *S.M.I.M.* (v. n. 99).
- ¹¹⁵ Cu adevărat atașați de fii lui Pătrașcu cel Bun au fost Bălenii. Îl însoțesc, o vreme, pe Cercel în pribegie, iar sub Mihai Viteazul, Udrea, fiul lui Radu, a fost capturat și ucis de Simion Movilă. Afirmția este valabilă și pentru, Mihalcea Caragea și Radu Florescu., în relația cu Mihai Viteazul.
- ¹¹⁶ Șt. Andreescu (*Boierii lui Mihai Viteazul...*, p. 47-93.) analizează atât faptele politice cât și legăturile de rudenie. Rezultatele studiului sunt de cea mai mare însemnătate, ele limpezind practic universul înrudirilor cu și în jurul lui Mihai

Viteazul, așa încât ne vom limita numai la a sublinia pe cele care servesc direct scopului studiului de față, fără a mai reda argumentația sau locul exact în cuprinsul studiului.

¹¹⁷ Pentru Moldova, ideea a fost demonstrată, pe baza cercetărilor genealogice, de M. M. Szekely, *op. cit.*, p. 468, autoarea ajungând la concluzia că: „Dinastia țării avea alături dinastii de dregători” (până la mijlocul secolului XVI, ultimul domn care beneficiază de sprijinul vechilor familii fiind Alexandru Lăpușneanu).

¹¹⁸ Așa cum a observat Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 32, tratatul scoate în evidență „precumpănirea unei adevărate Stări boierești care își impune directivele lui Mihai Viteazul însuși”. Regimul de stări (așa cum funcționa el în Ardeal sau în Polonia) era obiectivul boierimii. Actul nu poate fi, sublinia marele istoric, „numai rezultatul unei intrigi politice sau a unei improvizații de moment” (p. 77), acțiunea boierilor trebuie să se fi bazat pe o mentalitate și o concepție proprie, sedimentate în timp; Momentul de glorie al tendințelor oligarhice are, datorită autorității domnului în scaun, numai o valoare teoretică.

¹¹⁹ Alături de boierii trădători recunoscuți unanim, istoriografia a dezbătut pe larg problema fidelității Buzeștilor și Rudenilor în ultima parte a domniei lui Mihai Viteazul. Dacă în privința lui Teodosie Rudeanu, est clar că el a renunțat să mai susțină politica antiotomană a lui Mihai (G. D. Florescu, D. Pleșia, Mihai Viteazul – urmaș al împăraților bizantini, în *Scripta Valachica*, IV, 1973, p. 134), doi dintre frații săi au rămas în tabăra lui Mihai. Datorită acestei fidelități, familiile lui Tudor și Iștván Rudeanu plătesc cu viața (C. Bălan, *Ruda et les boyards Rudeanu d'Argeș pendant l'époque de Michel le Brave*, în „R.R.H.”, 3-4, t. 32, 1993, p. 263-265; C. Rezachevici, *L'attitude des boyards valaque envers Michel Le Brave et Simion Movilă en 1600-1601: nouvelles données concernant les boyards Rudeanu*, în idem, p. 253-259). În ceea ce-i privește pe Buzești, aceștia sunt prezentați fie ca parteneri de nădejde pe tot parcursul domniei (Șt Andreescu, *Boierii lui Mihai Viteazul...*, p. 52), fie alături de boierii care au trecut de la Mihai la Simion Movilă și înapoi în tabăra celui dintâi (C. Rezachevici, *art. cit.*, p. 252).

¹²⁰ Coadă vornicul ar fi fost, pe rând, antiotoman, apoi filootoman (colaborează cu turcii pentru salvarea domniei lui Radu Paisie) și din nou antiotoman (orientarea țării spre Habsburgi, în 1543, el fiind cel mai important sfetnic al domnului din ultimii ani ai domniei).